

‘EDEBİYAT TARİHİ’ KAVRAMINA ÖZEL BİR YAKLAŞIM

TUNÇEL Ayşe Ulusoy
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

‘Edebiyat tarihi’ kavramını, edebiyatı anlatan, edebiyatla ilgili bilgi veren herhangi bir kitaptan ayıran çok özel bir tarafı var. Söz konusu edebiyatın tarihi olunca, edebiyat, bir topluluğun ne kadar zamandır, ne kadar geniş bir coğrafyada ne kadar çeşitli ve ömürlü bir dille bir ortak ruh etrafında gezindiğini gösteren bir belgeye dönüşerek millî bir temsil değeri kazanıyor; milliyetin göstergelerinden biri oluyor. Edebî metinler müzesi görünümünde karşımıza çıkan edebiyat tarihleri bütünün ihtişamını yansıtarak bizi heyecanlandırıyorlar. Bütüncü bakış açısı heyecan uyandırmanın yanı sıra edebî eserlerle simgelenen değerler hakkında fikir edinme ve senteze ulaşma sürecini de hızlandırıyor. Edebiyat tarihleri ait oldukları milletin övünç kaynakları oldukları gibi yeni yazılacak eserler için de bir hareket noktası teşkil ediyorlar. Büyük sıçrayışlar her zaman birkaç adım geriye gitmeyi gerektiriyor.

Tarihin herhangi bir döneminde dondurulmuş olan edebiyat eserleri her devirde yeniden yorumlanarak yeniden konumlandırılıyorlar. Dolayısıyla edebiyat, zamanla, yeni ilavelerle büyüyen ve kabuk değiştiren bir organizmaya dönüşüyor. Bu büyüyen ve değişen organizmanın fotoğrafını aralıklarla ve ihtiyaca göre geliştirilen yeni araçlarla ortaya koyabilmek için edebiyat tarihlerinin de bilgi, yorum ve metot olarak kendilerini tamamlamaları ve yeniden üretilmeleri gerekir. Mevcut edebiyat tarihleri ile ilgili yapılan incelemeler ve eleştiriler bu konuda daha başarılı eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlarlar. Türk Edebiyatının temsil değeri yüksek bir edebiyat tarihinin nasıl hazırlanabileceği konusunda günümüze kadar olan birikimi değerlendirerek kendi fikirlerini ileri sürenler genellikle edebiyat tarihi yazarları ve bu sahanın akademisyenleridir.

Bir kısmını kitaplaştırdığı tahlil ve tenkit alanındaki yazılarında edebiyat tarihi konusundaki görüşlerini de ifade eden Sadık Tural’ın tekliflerini aktarmadan önce, Türk Edebiyatı’nın ilmî ve objektif bir tarihinin yazılabilmesi için emek veren, tarz ve üslûp sahibi fikir adamı ve sanatçılarımızın bu meseleyle ilgili görüşlerini hatırlamakta fayda var.

Türk edebiyatında biyografi ile antoloji arasında gidip gelen tezki-
relerden, ilk sistematik edebiyat tarihi örneklerine geçiş süreci arasında
yer alan edebiyat tarihi¹ yazarları edebiyat tarihinde metot meselesi üye-
rinde ciddi bir şekilde durmamışlardır. Şinasi'nin Fatin Efendi Tezkiresi
(**Hatimetü'l- Eş'ar**) üzerinde yaptığı birtakım değişiklikler², gereksiz bil-
gileri eserden çıkararak tezkireyi objektif bir hale getirmeye çalışması ve
dilini sadeleştirmesi, ilmî bir edebiyat tarihine doğru açılan ilk tecrübedir.
Batı'da on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru başlayan edebiyat tarihinde
metot arayışları, ülkemize, Batılı fikir adamlarından yapılan tercümelemlerle
intikal eder. Bizde edebiyat tarihi çalışmalarına bir sistem kazandıran ilk
isim, Ömer Faruk Akün'ün Türk Edebiyatında bir edebî şahsiyet olmak-
tan ziyade bir edebî hadise olarak nitelendirdiği Fuat Köprülü'dür. Türk
Edebiyatını doğuşundan başlayarak, bütün lehçeleri, devreleri ve coğrafi
sahaları ile birlikte değerlendirerek **Türk Edebiyatı Tarihi** (1926) adlı
eserini ortaya koyan Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihi anlayışı tarihçi ten-
kit metoduna yakındır. “*Şimdiye kadar ciddi bir tedkike mahzar olmayan
zavallı Türk edebiyatını tedkik edecek müverrih, henüz yazılmayan Türk
medenî ve siyasî tarihini de tedkik ve canlandırma zahmetine katlanmak
mecburiyetindedir*”³ diyen Fuat Köprülü, edebî eserlere fikir ve medeniyet
tarihinin arkasından bakmıştır. Bununla birlikte eserin bizzat kendisinden
edinilen bilgilerin daha kıymetli olduğunu söyleyerek o zamana kadar bu
alanda yapılan ve genellikle tekrarlara dayanan gelenekli çalışmalara bir
set çekmek istediği açıktır. Fuat Köprülü, “...millî ihtiyacımızı *tamamiyle
karşılatabilecek bir Türk Edebiyatı Tarihi, ilmin en son usûllerine bağ-
lı kalınarak vücuda getirilmiş, uzun ve inceden inceye tahliller mahsulü
bir terkip eseri olmalıdır*” derken objektif bakış açısını, metodun önemini,
edebiyat tarihi yazarının dehasını, parçadan bütüne doğru giden, uzun bir
süreyle ve yoğun emekleri kapsayan bir çalışma biçimini işaret ediyor. Ve
yazarlığı, bu işin sırrına ermiş bütün bilim adamları gibi, tek ve kesin bir
metodu takip etmenin esaretinden daha büyük bir meslek olarak algılıyor:
“...*muhtelif vesika ve bilgilerin, kıymet derecelerine uygun surette tertibi,
edebiyat tarihçisinin kudret ve istidadına, manevî zenginliğine bağlı ve pek
tabii olarak bir kat'î usûlden mahrumdur.*” Fuat Köprülü'nün 1918'lerde
başlattığı bu çığır arkasından pek çok bilim adamına yol göstermiş ve ce-
saret vermiştir.

¹ Bu eserlerin değerlendirilmesi ve ayrıntılı bibliyografya için bkz. Sadık Tural, “*Edebiyat Tarihi Kavramı Etra-
fında*”, **Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** (Samsun), C.1, 1986, S. 21-38.

² Ömer Faruk Akün, “*Şinasi'nin Bugüne kadar ele geçmeyen Fatin Tezkiresi Bakışı*”, **İst. Üniv. Edb. Fak.,
Türk Dili ve Edebiyatı Derg.**, C.IX, İst., 1961.

³ Fuat Köprülü, “*Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl*”, **Edebiyat Araştırmaları**, TTK. Basımevi, Ank., 1966.

Edebî eserler üzerinde doğrudan doğruya durmaktansa kıyılarında gezinen ve subjektif yorumlarda bulunma endişesiyle edebî eserlere dıştan bakan Fuat Köprülü'ye göre **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**'nin yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar, eser tahlillerinde daha cesurdur. Bir sanatkâr olarak eserlerin muhteva, yapı, dil ve üslûplarını ayrı ayrı incelemiştir.⁴ Tanpınar'ın eseri yenilik hareketlerinin başlangıcından ara neslin ortaya çıkışından önceki zamana kadar olan devreyi ele alır. Ö.Faruk Akün Hoca'nın da belirttiği gibi "*Tanpınar'ın eserinde hakim olan düşünce medeniyet değişmesi içinde Türk kültürü ve Türk insanının değişmesi meselesidir.*" Bu itibarla Tanpınar'ın edebiyat tarihi diğer edebî eserleriyle aynı düzlemedir. Tanpınar, edebiyat tarihini meydana getirirken Batılı estetik ve edebiyat tarihçilerinden azami ölçüde faydalanmıştır. Dönem anlayışı konusunda Brunetiere'in türlerin gelişmesi fikrinden hareket etmiş ve edipleri dil karşısında almış oldukları tavırlara göre sınıflandırmıştır. Tanpınar'ın hareket noktası sanatkârların biyografileri değil, eserleri ve eserlerinin etkileri olmuştur. Bu hususiyetinden dolayı Necatigil, Tanpınar'ın edebiyat tarihini bir monografi çalışması olarak değerlendirir. Tanpınar'ın edebiyat tarihini, Tanpınar'ın eserler ve şahsiyetler üzerine değerlendirmeleri açısından, bir tespitle hükme bağlayalım: "*Çok orijinal ve müstesna dikkatleri vardır. Okuyucu fikrî uyanışların yanında zengin bir estetik çerçevenin zevkini de yaşar.*"⁵

Ali Nihat Tarlan edebiyat tarihini konu alan makalesinde⁶ önce edebiyat tarihinin meşgul olacağı edebî eserlerin sınırlarını çizerek mevzuu genişliğinden kaynaklanan sıkıntıyı hafifletmeye çalışır. Edebiyat tarihinin sadece edebî eserlerin tarihi olması gerektiğini belirtir; "*Edebiyat tarihi, insanın tessürî hayatına ait mevzuları kül veya cüz halinde ve muayyen bir dozda ihtiva eden eserleri ele almak zaruretindedir.*" Edebî hadiseler incelenirken ve sınıflandırılırken göz önünde bulundurulması gereken en önemli belgeler eserlerdir. "*Metinlere göre nev'iler ayrılır. Bu nev'ilerin tesbitinde göz önüne alınacak nokta san'at telâkkisidir. Çünkü edebî cereyanlar onun üzerinde tessüs eder ve ona göre istikamet değiştirirler.*" Edebiyat tarihçiliğimizin temel meselelerini değerlendiren Ali Nihat Tarlan'ın seksenli yıllarda yaptığı bu tespitler diğer fikir adamlarımız tarafından da defalarca dile getirildiği hâlde bugün de halledilmesi gereken bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bu konuda Agâh Sırrı Levend'in, Ömer

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Bozdoğan, "*XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin Edebiyat Tarihi Metodu Açısından Değerlendirilmesi*", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 6, Sivas 1998, s. 173-190.

⁵ "*Türk Edebiyatı Tarihi ve Edebiyatımızın Bazı Meseleleri Üzerine Prof. Ömer Faruk Akün'le Mülakat*", Mülakat: Mehmet Nuri Yardım, **Boğaziçi (İstanbul)**, Sayı: 49, 1986.

⁶ Ali Nihat Tarlan, "*Edebiyat Tarihi Hakkında*", **Edebiyat Meseleleri**, Ötüken Yay., İst., 1981, s. 21-26.

Faruk Akün'ün, Faruk Kadri Timurtaş'ın ve Kenan Akyüz'ün makalelerine bakılabilir.

Agâh Sırrı Levend'in **Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserinin ise, Türk edebiyatı tarihinin kaynaklarına ve edebiyat tarihçiliğinin ana meselelerine ayrılan birinci cildi basılabilmıştır.⁷ Bununla birlikte yazarın “*liselerde okutulmak üzere kaleme alınmış olmakla birlikte, salt bir okul kitabı değil, meraklılar için de başvurulacak bir edebiyat tarihidir*” şeklinde takdim ettiği, ders notlarının düzenlenmesiyle oluşturulan ve öğrencilerce forma forma basılan **Edebiyat Tarihi Dersleri** (3 cilt), bir ders kitabı olarak edebiyat tarihinin pedagojik açıdan yeterliliğinin tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihçiliğinin tesirlerinin bariz bir şekilde görüldüğü kitabın, yeni Türk harflerinin kabulünden sonra basılan ilk cildi İslâmiyetten evvelki Türk tarihi ve Türk Edebiyatı ile başlar. Agâh Sırrı Levend üçüncü ciltte Türk Edebiyatını Yahyâ Kemal'e kadar getirebilmiştir. *Eserin başlıca özelliği, Türk dili ve edebiyatını bir bütün olarak ele alıp, Anadolu'da gelişen edebiyatla birlikte, Çağatay ve Azerî edebiyatlarını da kapsaması, edebiyatı kişilere göre değil, edebî türlerin gelişimine göre izlemesi, her yüzyılın sonunda halk ve tasavvufî halk edebiyatlarını alması, XVI. yüzyıldan sonra ise, batı edebiyatlarının gelişimini, yine edebî türlere göre özetlemesidir.*” Nejdet Sançar, Fevziye Abdullah Tansel'in Ülkü mecmuasında bu kitaba yönelttiği eleştirileri ve Agâh Sırrı Levend'in müdafaasını değerlendirirken kitapla ilgili kendi eleştirilerini de belirtir.⁸ Eserin o yıllarda bütün liselerde ve bütün öğretmen okullarında yüzlerce Türk gencinin elinde edebiyat tarihi kitabı olarak bulunduğu vurgulanır. Bu eleştirilere “*eserimin müdafaaya ihtiyacı olmadığı gibi şahsen de kendimi o mevkide görmüyorum*” diyerek cevap veren Agâh Sırrı Levend'e bu işin millî bir vazife olduğu hatırlatılır.

Türk Edebiyatı üzerine değerlendirmelerini, bu edebiyatı oluşturan, şekillendiren ve kuşatan kavramlar dünyasını tanımlayarak temellendiren ve neredeyse bu tavrı bir yöntem haline getiren Sadık Tural'a göre edebiyatın millî ölçekte bir değer olarak işlevini yerine getirebilmesi için öncelikle muhatabına ulaşması, o milletin işine yaraması, içinden çıktığı toplumla çelişmemesi gerekir. Edebiyat, diğer değerlerle birlikte insanı daha iyi'ye, daha güzel'e ulaştırmak için vardır. Hocamızın ifadeleriyle, “*Gerek ilim, gerek din, gerek güzel sanatlar ferdiliği abes, mahalliliği ilkellik sayar. Mahallilik ve mahallîcilik bütünleşmeyi yaralar; kısaca hem dinî, hem ilmi hem de bedîî kabuller, kişiye ve topluma ait çözüklüğü önlemeye çalışır; bu*

⁷ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, TTK Basımevi, Ank., 1973.

⁸ Nejdet Sançar, “Agâh Sırrı Levend'in Edebiyat Tarihi Kitabı”, **Kopuz**, Sayı: 6, 1939.

ilim, din ve güzel sanatlar alanına ait kabuller, kişiyi ve toplumu ilkelden, basitten, geçiciden, düzensizden, huzur vermeyenden, gelişmişe, yüceltilmişe, düzenliye, huzur verene yöneltme ülküsündedirler.”⁹

Hocamız, edebî eser veren yazarlarla birlikte edebiyat dünyasına sağlam bir yön tayin etmekle vazifeli diğer meslek sahiplerinin de eserin içine doğduğu cemiyetin kabuller dünyasını iyi tanımaları gerektiğini ifade eder: *“Edebiyat nazariyatçısı, edebiyat tenkitçisi, edebiyat tarihçisi ve edebî eser veren cemiyetteki kabuller dünyasını, bu dünyanın neticesi olan insan tiplerini ve kişiler düzenini iyi kavramak zorundadır. Edebî eseri, edebî eser vereni içinde yaşadığı zaman ve toplumdaki soyutlayabilir misiniz? İyi yazar ve okuyucu olarak o toplumun bir kabuller dünyası –düzeni demiyorum- içinde şekillendiğini de görebilecek durumda olmak gerekir.”¹⁰* Edebî eserin niteliğini araştıran tenkitçilerin peşine düşecekleri ilk cevap eserin dil ve muhteva bakımından o topluma ait olup olmadığıdır; *“tenkitçi, ... ‘kabuller’in edebî eserdeki yansımalarını arar. Tabii sadece mevcut kabullerin değil, bir cemiyete gelmekte olan yeni kabullerin ve sanatkârın şahsından gelen, yani edebî eserle doğan kabullerin durumunu görmek ve göstermek de tenkitçinin işidir. Bir edebî eser, duygu, düşünce, hayal ve davranışıyla kısaca bakış açısıyla bir milletin hayatından kesit değil midir? Zaman ve mekânca ve muhitçe sınırlandırılmış kesit... Millettin birim ve dilimlerindeki çözülmeyi gösterici, bütünleşmeye çağırın mesajları gösterici bir tavrı..Kullanılan türe hakimiyeti yani şekil (form) başarısına işaret edici bir tavrı...”¹¹*

Kabuller dünyasını tahrif eden hatta daha ileriye giderek bütünüyle inkâr eden, abartmalı idealizasyona girişen edebî eserleri doğuştan hastalıklı eserler sınıfına koyan Sadık Tural, *“ilme ait kabullerin dine; dine ait kabullerin sanat ve edebiyata baskı yapmadığı; bu sahalara ait kabullerin âhenkli bütün oluşturduğu sağlıklı bir toplum”¹²* hayal etmektedir. Bu üç kaynağın oluşturduğu âhenkli yapı, *“nesilden nesile değişen değil gelişen, zenginleşen bir kabuller düzenini”* hazırlamaya yardımcı olur. Kabuller dünyasına, eğer oluşturabilmişsek kabuller düzenine uyumlu eserler ancak edebiyat tarihi içinde kendilerine bir yer bulabilirler. Aksi halde, *“güzel sanatlar ve bilhassa edebiyat eserleri, gerek fert, gerek cemiyet plânında oluşa(bile)n çözülmeyi, şuur çatlamasını, şuuraltı zelzelesini önlemek üze-*

⁹ Sadık Tural, *“Bütünleşmeyi Sağlayan Kaynaklardan Biri: Güzel Sanatlar”*, **Zamanın Elinden Tutmak**, 5. baskı, Yüce Ereğ Yayınları, Ank., 2006, s. 65.

¹⁰ Age, agm, s. 70.

¹¹ Sadık Tural, *“Edebiyatımızda Tenkit Üzerine Bir Konuşma”*, **Sorulara Cevaplar**, 3.baskı, Yüce Ereğ Yayınları, Ank., 2006, s.144

¹² **Zamanın Elinden Tutmak**, *“Bütünleşmeyi Sağlayan Kaynaklardan Biri: Güzel Sanatlar”*, s. 72.

re, mevcut kabulleri geliştirip bütünleştirici olarak kullanamıyorsa, güneşin tam tepede olduğu an kaybolmaya mahkûm gölgelerden ibarettir.”¹³

‘Kabul’ kelimesiyle, “gerek millî gerekse beynelmilel her türlü maddî ve manevî unsuru ve onların yol açtığı davranışları” kasteden Sadık Tural, kültür ve medeniyet ayrımı yapmadan her iki alandan gelen davranış ve benimsemeleri kısaca ‘kabul’ kavramıyla izah etmeyi tercih eder.

“Kültür, bir özel topluluk olduklarını düşündüren insanların ortaya koydukları, tercih ve tepkileriyle özel bir yaşayış biçimidir. Bu yaşayış biçimi bir yönüyle, mensupluk (mensubiyet) anlamı taşıyan sosyolojik, sosyopsikolojik kabulleniş ve tepki veriş dizisidir.”¹⁴ Bu çeşitli kültür varlıklarından birinin çağdaşı olan diğer kültür varlıklarının yapısına tesir edebilecek nispette yücelerek farklılaşması ile ‘medeniyet’ kavramı ortaya çıkar; “Medeniyet çağın bilgi ve teknolojisinin, benimsenen dinin iman ve ibadet esaslarının bir kişinin, topluluğun veya toplumun öz benliğini ve kimliğini ortadan kaldırmayacak biçimde, gönüllü tercihlerle, başka kültürlerin ihtiyaçlar dünyasına taşınmasıdır (...) Öncelikle komşu, sonra komşu olmayan kültürlerle, bilgi, teknoloji, iman ve ibadete ait ‘vericilik’ yapabilen, böylece kendi adının damgasıyla birlikte bir yaşama dünyası kuran genişlemiş kültürlerle, ‘medeniyet’ adı uygun düşer.” Hocamız kültürün işlevlerini şu şekilde tespit ediyor: “İnsanları birbirine duygu, düşünce, hayal ve zevk bakımından benzeştirme; uzlaşarak ve uyumlandırarak, bir arada üretip tüketerek yaşama ihtiyacı duyurma; ihtiyaç sayılan bilgi, teknoloji ve davranışları ekleyip tarih içinde devam etme bilinci kazandırma.”¹⁵ ‘Kültür’ün en belirgin özelliği geçmişten ayıklanarak bize ulaşan, şimdiki halde korunan ve geleceğe intikal ettirilmeye çalışılan bir miras niteliği taşımasıdır. Bu mirasın önemli bir kısmını, kültürün göstergesi ‘dil’leri ve ‘üslûp’ları ‘bir kültür ve medeniyet anıtına dönüştüren’ sanat ve edebiyat eserleri oluşturur. “İnsan, içinde yaşadığı cemiyetin kolektif şuurlu kıymetleri ile şuurlu tercihlerinin tesiri altındadır. Bir cemiyetin büyük bir kısmında, tesir icra eden, bir kısım pasif tavrına rağmen tesirini hissettiren, pek küçük bir kısmının ise uyumsuzluklarına yol açan temel kavramlar, kabuller ve davranışlar bulunur. Bu temel kavramlar, kavramlara bağlı kabuller ve davranışlar, sosyal hayatı belirleyici ve yürütücü faktörler, bir cemiyeti diğerlerine göre hususîleştiren tarih içinde hayatiyet sağlayıp,

¹³ Age., agm., s. 72.

¹⁴ Sadık Tural, “Türk Kültürünü Arayan Kongrelerden Biri”, **Bilgelerin Yolunda**, 4.baskı, Yüce Erek Yayınevi, 2006, s.115.

¹⁵ “I. Tarihten Gelen Kültür ve İnsan, Devletin Bağımsızlığının Korunması Aydın Olmanın Önşartıdır.”, **Sorulara Cevaplar**, s. 30.

ferdi ve kolektif şuur ile şuuraltını şekillendirir."¹⁶ Sayın Tural, sanat ve edebiyat'ın oluşturduğu 'estetik' duygusunu, din, ilim ve teknoloji, milliyet, yüksek otorite ve düzen fikri ile beraber duygu, düşünce, hayal ve davranış dünyasına doğrudan veya dolaylı olarak tesir edip sosyal hayatı belirleyen ve yürüten beş ana faktörden biri olarak değerlendiriyor.

Edebiyat Tarihi'nin ham malzemesi olan 'edebî eser' kavramını tanımlamadan önce, bu yazılı ürünlere 'eser' olma değerini veren bir duyarlılık ve ustalık ayrıcalığından, 'sanat' ve 'sanatçı' kavramından bahsedelim." *İnsan elinden çıkmamış her varlığın varoluş sebebini, 'niçin'liğini, hakikat (verite, wahrheit)'ini kavramanın, akli ve âleti aşan bir durum olduğunu"* belirten Tural, *'tabii varlıkların niçin'liği –hakikati- üzerinde belirlemelerde bulunan üç alan'* tespit ediyor; sanat, felsefe ve din... Sanat eseri, *'kendi kendine oluşmayan, bir tesadüf sonucu varolmayan, parçalararası ahengin bütünleştirdiği bir işlev ve işleyişe sahip olan'* bir düzen karşısında, bu düzeni kavrayabilen heyecanlı, meraklı ve kabiliyetli bir idrakin onu taklit etme çabaları sonucu ortaya çıkmaktadır; *"sanat eseri, görüntü, gösterge türünden varlıklardaki hoşluğun, güzelliğin, özel bir duyarlılığın doğurduğu özel bir algılayışın sonunda, ömürlü ve ölümlülüğüne bir tür karşı çıkararak, insan eliyle yeniden yapılandırılmasıdır. Sanatçı, insan niçin yaratılmış ve niçin ölümlü soruları için de, niçin hoş, niçin güzel soruları için de kendini tatmin edecek bir 'belirleme'ye varamadığından, bu soruların içine düşmüşlüğü adına duyarlılığını çığlığa dönüştürüyor: Resim, heykel, müzik, raks, halı, kilim, mimarî, şiiir, roman, hikâye, tiyatro eseri, hat, minyatür, tezhib, ebru, 'niçin'e dayalı çığlıklardan oluşan özel bütünlükler, özel algılayışlar, özel yorumlardır."*¹⁷

Kendini ifade etmek için kelimelere ihtiyacı olan edebiyat sanatı, muhtevasını doğrudan doğruya şekilleriyle duyuran diğer güzel sanatlardan ayrılır. Bu yapısı, sanat yapmak isteyen fakat aynı zamanda bilgi de veren edebiyat sanatını her zaman tehdit etmiştir. Eseri sanat alanına çıkaran temel özelliği şeklidir. Dolayısıyla, *"edebiyat sadece kelimelere inhisar ettiği müddetçe bildirmekten öteye geçemez, içindeki muhtevayı bilgiyi; isteği ve duyguyu manâli bir şekilde söylemediği, muhtevayı şekil olarak göstermediği müddetçe de sanat olamaz (...)* Bir şekil içine girince ancak muhteva bir mana kazanır ve sadece düşüncelerimize değil, duygularımıza da tesir ederek bizi heyecanlandırır. İşte bu tesirle biz sanatkârın dilini anlarız. Sanatkâr kendisini bir şekil içinde gerçekleştirir. Muhtevasını işleyiş tarzıyla, onu değiştirmesini bilmesiyle manâlandırır. Nazım nazım ola-

¹⁶ "I Tarihten Gelen Kültür ve İnsan, 'Sosyo-Kültürel Yapı' Konusundaki Ankete Cevap", Sorulara Cevaplar, s. 41.

¹⁷ "Bilim ve Felsefe Işığında Nisanbayev'e Serenat", Bilgelerin Yolunda, s. 64.

*rak, dram dram olarak, hikâye de hikâye olarak kavranılmak ister. Büyük sanatkâr iç sonsuzluğuna ancak bu yapı birliğinde hakim olur.”*¹⁸ Sadık Tural, ‘*edebiyat alanının ilk aslı unsuru*’ olarak değerlendirdiği edebiyat eseri’ni onu sanat yapan niteliği bilhassa vurgulayarak tanımlar: “*Edebiyat eseri, malzemesi dile dayanan ve dilin imkânları ile, muhatabında birtakım estetik uyarımlara yol açan, yüksek bir haberleşme kuran, yapıları bakımından özel metinlerin her birine verilen addır. Edebiyat alanının ilk aslı unsuru edebiyat eseridir. Dile dayalı bir sanat dalı olan edebiyat hayatında, benzerlerinin üstüne çıkmışlık, aleladelikten fevkaladeliğe yönelmişlik ihtiras ve başarısına edebî değer denir. Edebiyat eserleri kendi aralarında tek tek bağımsız ve yegânedir... ”*¹⁹ ‘*Estetik seviye ve ifadece yüksek oluş bakımından benzerlerinden ayrılan*’ seçkin metinler, millî bir görev üstlenerek o milleti edebiyat tarihi alanında temsil ederler; “*Edebî metin, insanı yakalarken, ezeli ve edebî bir çizginin üzerinde bir koridor tespit etmek zorundadır. İşte insanı, ezeli ve ebedî benliğin içinde yakalayan, ferdî ve millî kimliğiyle tespit edebilen, gerçeğimsi bir tarz içinde anlatan özel yapıyı gerçeğimsi anlatımlı metinler, edebiyat tarihinin araştırma sahasına giren malzemelerdir.*”²⁰

Edebiyat tarihini doğru ve eksiksiz bir şekilde ortaya koyabilmek, itibarî dolayısıyla şahsî bir dünyayı yansıtan metinleri incelediği için *şahsî ve keyfî* bir tutum takınmaya çok müsait olan edebiyat araştırmalarına ilmin disiplinini kazandırmakla mümkündür. Edebiyat tarihleri, yazarın gerçeğin eleştirmenin gerçeğiyle uyduğu metinleri başarılı sayan, çatıştığı metinleri ise gözden düşüren yanlış hükümlerle doludur. Toplumun kabul-ler dünyasını tahrif eden bir metinle karşılaşmadığı müddetçe araştırmacı, çalışmasını, bir metnin ‘neyi’ anlattığından ziyade nasıl ve niçin anlattığı sorusu üzerinde yoğunlaştırmalı ve bu soru üzerinden metnin edebî değeri ile ilgili bir yargıya varmaya çalışmalıdır. Bize göre bu dengeyi kuramamış çalışmalar ‘edebî inceleme’ adıyla karşımıza çıksalar da, edebiyattan ziyade tarih, sosyoloji gibi edebiyata destek veren, ilham kaynağı olan başka ilim dallarına hizmet etmektedirler. “X’in Romanında Aile Kurumu” veya “X’in Hikâyelerinde Kadın Meseleleri” gibi tematik çalışmalar “niçin anlatmış”, “nasıl anlatmış” sorularını, eserin konusundan daha ciddi bir mesele olarak sorgulamadıkları müddetçe birer edebiyat araştırması sayılmazlar.

İşte Edebiyat Bilimi, edebiyat araştırmalarının yöntemiyle ilgili bir disiplin oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Sayın Tural, edebiyat bilimini,

¹⁸ Melahat Özgü, “Edebiyat Tarihi Araştırmalarında Yeni Ufuklar”, AÜDTCF Dergisi, Sayı:1-2, Ank.,1954.

¹⁹ “II.Edebiyat Gerçeğinin Kavranılması, Edebiyat Araştırmacılarının Meseleleri Üzerine”, Sorulara Cevaplar, s. 121.

²⁰ Age., agm., s.123.

“*edebî eserlerle ilgili seviyeli meraklara verilen cevaplar toplamıdır.*”²¹ şeklinde kısaca tanımladıktan sonra bu sahanın varolma sebebini şöyle ifade ediyor: “*Edebiyat metinlerinin dünyasını inceleyerek, neyi, niçin, nasıl hangi formlarla anlattıklarını aramak ve bulmak; edebiyat eserlerinin birbirlerine göre durumlarını değerlendirmek, edebiyat bilimi adıyla müstakil bir saha oluşmasına yol açmıştır.*”²² Türkiye’de henüz 25-30 yıldır kullanılan Edebiyat Bilimi terimi, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde gündeme gelmeye başlayan edebiyat metinlerinin nasıl ve niçin incelendiği ve bu sorulara hangi kavramlarla cevap arandığı yönündeki yeni ilgi alanlarının ürettiği bir terimdir.²³ “*Edebî metinlerin dünyasına girerek onlarda bulunan duygu, düşünce, hayal ve davranışları, forma ait özellikleri, dilin imkânlarını nasıl kullandığını tespit etmek ile görevli Edebiyat bilimi’nin nihai hedefi, edebiyat hayatını o milletin tarihine de yerleştirmektir.*”²⁴ Edebiyat bilimi edebî araştırmaların kuvveti nispetinde bilimlik yönünü tamamlayacaktır. Edebiyat araştırması, “*edebiyat hayatının arkasındaki ferde, gruba ve toplum bütününe ait iman, kanaat, bilgi birikimini, gerçekçilik ve estetik heyecan unsurlarını birinci dereceden unsurlar sayarak metindeki dil ve mesajları hükme bağlama faaliyetidir.*”²⁵ Sayın Tural, edebiyat araştırması’ nı, edebiyat nazariyatı (edebiyat teorisi), edebiyat tarihi, edebî tenkit olmak üzere üçe ayırmış, her üçünün de birbirini beslediğini ve zenginleştirdiğini belirtmiştir. Bunlar, edebî metinlerden hareketle bir edebiyat tarihi oluşturma sürecinde Edebiyat Bilimi’ne yardımcı olan alt sahalardır. Bu sahalara dördüncü bir alan olmak üzere edebiyat sosyolojisini de ilave etmiştir. Hocamız edebiyatın ilimleşebilmesi için nasıl bir yöntem takip edilmesi gerektiğini şöyle belirtmiştir:

“*İnsanın ve cemiyetin dünyasına şekil veren edebiyatın, metotlu bir şekilde değerlendirilmesi, şahsî ve felsefî yoruma en az imkân veren usûllerle araştırılması gerekir. Edebiyatın ilimleşmesi, edebî değeri, edebî tenkidî, edebiyat araştırmasını, edebiyat tarihini sistematize edecektir. Bunun için de daha önce ortaya atılmış metotlar incelenmeli; sonra geçerliliği, uygulanabilirliği olan, öncekilerin eksiklerini taşımayan bir kavramlaştırma ve metot modeli geliştirilmelidir. Muhteva, şekil ve üslûp meselelerine yeterince yaklaşabilen soruların tespit edilmesi aranan metodu belirleyecektir. Araştırmacıyı mahkum etmemek şartı ile bir metot bulmak kolay değilse de mümkündür. Bu metot bize göre, edebî eser, edebî eseri yaratan ve ede-*

²¹ Agm., s.123.

²² Agm., s.122.

²³ Agm., s136.

²⁴ Agm., s.124.

²⁵ “II.Edebiyat Gerçeğinin Kavranılması, Prof. Dr. Sadık Tural ile Edebiyat Araştırmalarının Felsefî Zemini Üzerine Konuşma”, **Sorulara Cevaplar**, s. 177.

*biyat dünyası ile alakalı sorulara öncelikle ve yeterince, diğer mesele ve bilgilere ise, gerektiği kadar yakınlaşmayı hedef alan bir yapı taşımalıdır. Edebiyat ilmi tarihin, sosyolojinin, sosyal psikolojinin, hatta ekonomi ve psikiyatrinin bilgi, bulgu ve metotlarından faydalanacaktır: Böylece ilimleşmekte olan edebiyat bilgi alanı, önce neleri, ne ölçüde bilmek istediğini; sonra sorularını yoğunlaştıracağı temel kavram ve meseleleri şuurlu bir şekilde kararlaştırarak, hem ilimleşmesini kolaylaştıracak, hem de diğer ilimlerden, ne ölçüde faydalanacağını ortaya çıkaracaktır.”²⁶ Bu ifadelerle kısaca “*edebiyat hayatını ve edebî eseri, araştıranın şahsî zevk, fikir ve sezgisine bırakmayan, tek sebepli görünmeyen, felsefe yapmağa en az imkân veren bir kavramlaştırma modeli ve araştırma metodu*”²⁷ geliştirilmesi arzu edilmektedir.*

Edebiyatın ilimleşmesi, bir milletin fikir, zevk, sanatkârlık; icat, icraat ve kabiliyet tarihinin ve düzeyinin uluslar arası alanda da temsili olan edebiyat tarihine doğru malzeme verecek ve yazımını kolaylaştıracaktır. Çok sayıda tahlil ve tenkit yazısıyla edebiyat tarihine katkıda bulunan Sadık Tural ‘edebiyat tarihi’ kavramını şöyle tanımlıyor: “*Edebiyat Tarihi, sanatçılar veya edebî zümre, akım ve modalar yahut türler gibi bir ölçütten yola çıkarak edebiyat dünyasını kronolojik bir şekilde değerlendirmek üzere yazılan eser*”²⁸ Edebiyat tarihinin her şeyden önce edebî eserlerin tarihi olması gerektiği ve başlıca görevinin edebî eserler üzerinden o milletin estetik değişimini ve gelişimini ortaya koymak olduğu gerçeğini hatırlatan Tural, bu genel tanımlı dönüştürerek edebî eser odaklı yeni tanımlar üretir; “*Edebî eserlerden, belirli bir seviyeyi aşan umumî kabule mahzar olmuş, âdeta şaheserlik basamağına doğru çıkmaya aday olanlarının, tek tek incelenerek, kronolojik bir tarz içinde edebî hayatın bütünü de aksettirecek ölçü ve takdimle bize anlatılmasına edebiyat tarihi denir.*”²⁹ Dolayısıyla edebiyat tarihçisi de “*şaheserlik basamağına adımını atmış eserlerdeki insan hayatı, dil ve üslup ile teknik meselelerin manalı bir kronolojisini yapan kimsedir.*”³⁰ Bu noktada ‘şaheser’ kavramını da tarif etmek gerekiyor: “*Edebiyat eserlerinden bazıları, benzerlerinin de üzerinde bir değer taşır, ilgi bulur. Edebiyat tarihi, belirli bir çizgi üzerine çıkmış bütün edebî eserler ile bunların yazılarını ele alır. Zaman, mekân, kabullerle yoğrulmuş insan unsurlarını aşan insanlığın ortak mirası haline dönüşen, beşerî ufukta yükselen eserlere şahane diyoruz (...)* Dünya

²⁶ “*I Edebiyatın Nazarî Meseleleri, Edebiyat Sahasının İlimleşmesi Kavramlar ve Tarifler*”, **Zamanın Elinden Tutmak**, s. 46.

²⁷ Age., agm., s. 35.

²⁸ Agm, s. 32.

²⁹ “*Edebiyat Araştırmacılarının Meseleleri Üzerine*”, **Sorulara Cevaplar**, s. 138.

³⁰ “*Zamanın Elinden Tutmak, Münasebetiyle*”, **Sorulara Cevaplar**, s. 93-94.

edebiyatında şaheser derecesine çıkmış eser çok azdır."³¹ Şu halde mahalliliği aşarak millî bir temsil değeri kazanan, devrinde ve daha sonraki dönemlerde 'yeni yönelişlere sebep olan' eserlere şaheser diyoruz. Edebiyat tarihçisinin öncelikli görevi, daha önce bu alanda yapılmış çalışmalara şüphe ile yaklaşarak, yeni arayışlara çıkmak, edebiyat tarihinin virajları olan şaheserleri tespit etmek ve incelemektir. Edebiyat tarihçisi bu incelemeyi, "*edebî eseri yazar ve muhtevasından hareket etmek suretiyle tarihi realitesi içinde kavramak, benzerleri arasındaki yerini belirlemek, o edebî eserin ait olduğu edebî türün gelişim çizgisindeki yerini işaretlemek*"³² gibi bir usûl dairesinde tamamlar. Bu noktada edebiyat tarihçisine, bu incelemelerin sıhhati için edebiyat nazariyatı bilgisi de lâzımdır. Edebiyat tarihçisi devrinde reklâmla şaheser olmuş zayıf eserlerin şöhretine aldanmamalı, edebî değer taşımayan popüler eserlere karşı da dikkatli olmalıdır. Devirlerinde muhtemelen çok okunmuş bu iki sınıfa ait eserler edebiyat tarihinin malzemesi olamazlar. Bu eserlerin bu kadar rağbet görmelerinin nedenleri ancak edebiyat sosyolojisinin halletmesi gereken bir meseledir. Bunun yanında devrinde anlaşılmamış fark edilmemiş bir şaheserin de edebiyat tarihçisi tarafından keşfedilmeyi bekliyor olması ihtimal dairesinde olan bir durumdur.³³

Sadık Tural, edebî bir metni aydınlatabilmek, edebiyat tarihine işlenmiş bir malzeme olarak sunabilmek için metin etrafında yapılmasını lüzumlu gördüğü çalışmaları özetliyor: "*Herhangi bir metnin yeterince anlaşılmasının sağlanabilmesi için, öncelikle zengin bir bibliyografya bilgisine; yazıldığı yer ve zamanına; yazan kimsenin resmî ve hususî hayatına, edebî ve fikrî şahsiyetine ait malûmata sahip olmamız gerekmektedir. Diğer taraftan metnin manzum veya mensur oluşu; ait olduğu edebî tür vb. gibi sorulara cevap verebilmemiz için, daha önce kazanmamız gereken ön bilgilere ihtiyacımız vardır. Bu gibi bilgilerin uygulanması, bir dilin çeşitli devirlerdeki değişimine göre kelimelerin, deyimlerin, nüktelerin, insan ve insan dışı unsurlara bakışın kavranılması, o edebiyat türünün ve eserin yazıldığı devirdeki edebiyat hayatına götüreceği olan metnin manâlandırılması mümkün olabilir.*"³⁴ Bu ifadeler, edebî metnin, edebiyat nazariyatı bilgisi yanında başka alanlarda da yapılacak olan birtakım araştırma faaliyetleri sonucunda açıklanabileceğini bildiriyor. Edebiyat tarihi, edebî metinlerin mukayeseli ve kronojik tarihi (estetik gelişim, değişim

³¹ "I.Edebiyatın Nazarî Meseleleri, Edebî Hadiseye Yaklaşma veya Yokuşu Tırmanmaya Hazırlık", **Zamanın Elinden Tutmak**, s. 84-85.

³² "Edebî Hâdiseye Yaklaşmak veya Yokuşu Tırmanmaya Hazırlık", **Zamanın Elinden Tutmak**, s. 84.

³³ Age. agm., s. 89.

³⁴ Agm, s. 79.

ve dönüşümler) anlamına gelmekle beraber metinlerin anlaşılabilmesi için kültür ve sanat tarihi, coğrafya, sosyoloji, biyografi, psikoloji vs. başka ilim dallarının bilgi ve metotlarının da yardımı gerekir. Sosyal olayları konu alan ve cemiyetin kabuller dünyasını yansıtabildiği ölçüde değeri artan edebiyat, şüphesiz sosyolojiye daha çok yaklaşacak ve onunla birleşerek edebiyat sosyolojisi adıyla başka bir bilim dalı oluşturarak kendi kanunlarını oluşturmaya girişecektir. İnsan ve toplum kaynaklı Edebiyat ve Sosyoloji, birbiriyle komşuluk değil akrabalık derecesinde yakınlığı olan iki ilim sahasıdır. Sosyoloji, edebiyatı bilgi ve metot yönünden beslerken, edebiyat da sosyolojik olaylardan seçtiklerini estetik ve etkili bir şekilde temsil ederek onları aydınlatır ve gündemde tutar. Hocamız bu ilişkinin bir yönünü şöyle yorumluyor: “*Kültür değişimleri noktasından, bir edebî eserin sosyal hayatta uyandıracağı birçok yenilikler olabilir; hattâ bazen modaların yaratıcısı -düşünce, giyim, kuşam vb.- edebî eserlerdir. Bazı edebî eserler de yeni insan tiplerine yol açarken, bazıları Dreyfus Davası’nda olduğu gibi, içtimaî, adli bir hatanın düzelmesine sebep olur. Felsefî akımların uzun müddet yaşamaları, edebiyatın desteği ile doğru orantılı görünmektedir. Bundan daha mühimi, çağımızda ideolojilerin, rejim tiplerinin tanıtılması ve benimsetilmesi de, sosyolojik ve teknolojik araştırmalardan çok, edebî eserlerle yapılmaktadır. Bu yüzden bir edebiyat araştırmacısının, sosyolojinin ve diğer sosyal ilimlerin metodolojisinden, temel kavramlarından haberdar olması gerekmektedir.*”³⁵

Bununla birlikte Edebiyat tarihi adını taşıyan çoğu eserin esas malzeme olan edebiyat metninin kendisi ile onu açıklamaya yardımcı yan malzemeler arasındaki dengeyi kuramadığını ve bu yan alanlardan birini esas alan bir edebiyat tarihi ortaya koymak suretiyle onu yörüngesinden çıkardığını görürüz. Edebiyat tarihinin omurgası ile ilgili bu belirlemenin, araştırmacıların edebî metinlerin dünyasında neyi niçin aradıkları konusundaki niyetlerine göre oluştuğunu belirten Sadık Tural, edebiyat tarihinin, onlardan faydalanmakla beraber kültür tarihi, zihnî tekâmül tarihi, sınıf çatışma tarihi ile karıştırılmaması gerektiğini, sadece edebiyata münhasır kalması gerçeğini ısrarla hatırlatmaktadır.³⁶ Ali Nihat Tarlan edebiyat tarihi meselesini konu bir alan yazısında, “*her ilim şubesinin bir merkezleştiği nokta, bir de bu noktanın etrafında ikinci derecede alâkadar olduğu mevzular vardır. Bu mevzular; başka ilimlere aittir. Fakat o nokta etrafında ehemmiyetlerine göre uzak veya yakın daireler çizerler. Tarih ve fikir tarihi, edebiyat tarihinin etrafında üçüncü ve dördüncü dairedir. Psikoloji ve biyografi*

³⁵ Agm., s. 88.

³⁶ “*Edebiyat Sahasının İlimleşmesi Kavramlar ve Tarifler*”, *Zamanın Elinden Tutmak*, s. 33.

birinci ve ikinci dairededir.” ifadeleriyle merkez kabul ettiği edebî metne, onu açıklamak için başvurulan yardımcı bilimlerin yakınlık derecelerinden söz eder. Edebiyat araştırmalarında, ancak gerektirdiği takdirde ve gerektiği genişlikte merkezden muhite doğru ilerlemenin önemini vurgular. Fazladan sarf edilen tek bir kelimenin ve şahsî yargının, her ilim şubesine olduğu gibi, edebiyata da zarar vereceğini, ilmin esaslarıyla oluşturulmaya çalışılan bir doku içinde gülünç ve manasız görüneceğini vurgular. Kültür tarihi edebiyat araştırmalarına ışık tutar fakat edebiyatın asıl iddialı olması gerektiği alanı, estetik başarısını bütünüyle açıklayamaz. Bununla birlikte kültür hayatını, kimi zaman bu alandaki bilinmezlikleri dolduracak etkinlikte aydınlatan edebiyat eserleri edebiyat-kültür alışverişinde daha vericidir. Hocamız, “*Edebiyat tarihçisi edebiyat eserleri yoluyla edebiyat hayatını, edebiyat hayatı yoluyla da kültürel değerleri görmek ve göstermek yolunda katkılar sağlar*”³⁷ demektedir. Dolayısıyla “*edebiyat araştırmacısı ise edebî metinler yolu ile edebiyat hayatını; edebiyat hayatı yolu ile sosyo-kültürel tercih ve tepkileri ortaya koymaya çalışan bir özel kültür tarihçisi görevi üstlenir.*”

Edebiyat tarihi çalışmalarına sarf edilecek emek, öncelikli olarak edebî metinlerin seçimine ve bu metinlerin sıhhatinin araştırılmasına harcanmalıdır. Bu ilk adım ihmal edildiği takdirde, yoğun çalışmalarla ulaşılabilecek olan diğer yargılar da eksik ve yanlış olacaktır. Sadık Tural, bu aşamada dikkat edilmesi gereken hususları bugünün bakış açısıyla yorumladığı eserlerden verdiği örneklerle zenginleştirerek şu üç maddede toplamıştır:

“1. Araştırmacılar edebî eserin dünyasından haberdar olmalıdır. Edebiyat eserlerinin dünyasına elde hangi eserlerin bulunduğu, hangi kabul ve tepkileri gördüğünü de gösteren katalogların dünyasından girilir (...) Edebiyat eserinin hangi yayınevlerince, nerede, nasıl basıldığı ile ilgili bibliyografik bilgimiz yeterli olmalıdır.

2. Edebî eserin sıhhati meselesine dikkat edeceğiz. Dönem, hangi baskıları yaratıyorsa o baskı unsurlarının gücü nispetinde edebî eser budanmaya uğrar. Elimize geçen edebî eseri olduğu gibi kabul etmeyeceğiz. Metin, yaratıcısının elinden çıktığı gibi midir? Budama ve değişiklik yapılmış mıdır?

Budamalar, yazarın ölümünden sonra daha çok görülüyor. Türkiye’imizde daha özel bir şekil olarak metnin dilinin özleştirilmesi iddiasıyla budanmış eserlere rastlanmaktadır. Budama bazen sansür adı verilen resmi kuruluşlar eliyle de gerçekleştirilebilir. Burada ölçü, yönetimin resmî görüşü

³⁷ “*Edebî Hâdiseye Yaklaşmak veya Yokuşu Tırmanmaya Hazırlık*”, *Zamanın Elinden Tutmak*, s. 84.

oluyor; hür, demokratik ülkelerde bu sansür ortadan kalkmıştır. Bu bu-dama bizzat yazar tarafından yapılabileceği gibi, editörler (yayıncılar) ve mütercimler tarafından da yapılabilir (...) ...bir yazara ait olduğu öne sürülen bir edebî eserin, çeşitli nüshaları arasındaki farklılıkları unutmamamız gerekiyor (...) Şairlerin, şiirlerindeki kelime değiştirmeleri (jönez) ayrı bir araştırma konusudur.

3. Elimizde bulunan edebî eserdeki zamanına ait bilgiler ne derece doğrudur? Edebî eserler aynı zamanda dönemin siyasî ve sosyal kabullerini ve tavırlarını yansıtırılar ...Ahmet Midhat'ın, Vecihi'nin, Ahmet Rasim'in, Mehmet Celâl'in eserlerinde ve Mai ve Siyah'ta dönemin kültür hayatı vardır.”³⁸

Sadık Tural, bir edebî eserde edebiyat tarihçisinin görmeye ve değerlendirmeye mecbur olduğu, iç içe geçmiş tarzda karşımıza çıkan üç tabaka bulunduğunu belirtir: *“Maziden gelen ve mazinin devamı olan hissî, fikrî, hayalî, içtimaî, millî ve beşerî unsurların mozayiklendiği tabaka; esere yazarın yaşadığı, eserin yazıldığı zamandan yansıyan kabullerin, davranışların ve maddî kültür araçlarının oluşturduğu tabaka ve şairin veya naşirin kendi şahsından gelen özel kabul ve yorumların oluşturduğu tabaka.”*³⁹ Edebiyat tarihçisi bu değerlendirmeyi yaparken esere yazıldığı devrin şartları içinde bakmalı, eseri kendinden önceki ve çağdaşı olan benzerleriyle mukayese etmeli, tefekkür ve zevk dünyasındaki oluşumu (tekevvün) ortaya çıkaracak olan kronojik yöntemi esas almalıdır.⁴⁰

Edebiyat tarihçisi edebî metinleri değerlendirirken onları konu alan araştırmalardan ve eleştiri yazılarından faydalanır. Hocamızın da ifadesiyle, *“Edebiyat tarihi, araştırma ve tenkit yazılarının zenginliği nispetinde gerçeklere yaklaşabilir.”* Her eleştiri faaliyetinin, edebiyat tarihine kaynaklık edebilecek nitelikte olması umulur, fakat edebiyat tarihine tamamlanması beklenmez. Oysa edebiyat tarihi, bu konuda Batı edebiyatında birtakım tersi görüşler ileri sürülmüş olmasına rağmen eleştiri faaliyeti olmadan yazılamaz. Edebiyat tarihine kaynaklık edecek edebî tenkit türüne ait eserlerin, her devir için geçerli sağlam hükümler barındırmaları gerekir. Edebî eserler kadar onlarla ilgili olarak yapılan değerlendirmeler de Sadık Tural,'ın deyimiyle *‘Zamanın Elinden Tutabilecek’* geçerlilikte olmalıdır. Nitelikli eleştiriler ortaya koyabilmek için nitelikli eleştirmenler gerekir. Hocamıza göre *“Edebiyat eserlerine eleştiri yöneltenler; edebî eseri başarılı veya millî yapan unsurları bilmek zorundadır. Edebi-*

³⁸ Age, agm., s. 87.

³⁹ Age., agm., s. 89-90.

⁴⁰ Agm, s. 90.

yat eleştirisi, edebî eserin zamanın karşısında yaşayabilecek ve yok olacak yönlerini görebilen, edebî yaratmanın tekniklerini ve kurallarını yeterince tanıyan bir kimsenin yaptığı kıymetlendirmedir.”⁴¹ Böyle bir değerlendirmeyi de ancak ‘okumayı ihtiyaç halin getirmiş olan, birikimi zengin, sezgileri kuvvetli’ bir eleştirmen yapabilir. Eleştiri yazılarındaki değerlendirmelerin doğruluğu veya yanlışlığı zamanla ortaya çıkar. Bu yüzden Edebiyat tarihi, F.Köprülü’nün ifadesiyle “*tarihe mal olmuş ve üzerinden bir nesil geçmiş*” edebî eserlerle uğraşır. Sadık Tural da bu gerekliliğe işaret etmekte, henüz hayatta olan sanatkârları ve son kırk yıllık edebî devreyi tenkide bırakmaktadır.

Tenkîti, “*bir varlığın, durumun, olayın, fikrin yahut güzel sanatlara ait bir eserin, birtakım ölçütlerle değerlendirilmesi*”⁴² şeklinde tanımlayan hocamız, tenkidin hüküm vermek, değerlendirmek işlevi yanında tanıtmak, tanımlamak, açıklamak özellikleri taşıdığına da işaret eder. Eleştiri’yi, ‘*bilim, sanat, yönetim ve dostluk alanlarında daha iyi daha iyi’nin, ‘daha güzel’in, ‘daha doğru’nun, ‘daha olumlu ve samimi’nin, ‘daha faydalı ve daha uygun’un*’⁴³ ortaya çıkması için bir vasıta olarak görür. Eleştiri alanından bilimsellik adına ‘özel eleştiri’yi uzaklaştırmanın, görmemezlikten gelmenin mümkün olmadığını ve artık bu konuyu tartışmanın gereksiz olduğunu biliyoruz. Objektif olmaya çalışan, iyi niyetli eleştirmenler bile bunu başaramadıklarını tecrübelerinden yola çıkarak itiraf etmişleridir. Asıl tehlikeli olan eleştirmenin ortaya koyduğu yargıların keyfiliklerinden çok bu yargıların dayandığı kriterlerin keyfilikleridir. Hocamız eleştirmenin bu sorumluluğunu şu ifadelerle vurgular: .. “*...değerlendirmenin kusursuz olması için, peşin hükümlerden kurtulmuş olması gerekir; bu ön şart yerine getirilince değerlendirilen obje’nin iyi veya kötü, güzel veya mahallî yahut kozmopolit vb. türünden hükümler verilebilir. Fakat iyi’nin, güzel’in, başarılı’nun, zevkli’nin, millî’nin kriterleri nedir dersiniz iş karmaşıklaşır. Hangi sahada tenkit yöneltiyorsanız o sahada -objeye karşı peşin hüküm taşımadan- birtakım kriterler uyguladığınıza göre onları da bileceksiniz*”⁴⁴

Eleştirmen, herkes tarafından kabul edilmiş nesnel ölçütlere göre bir değerlendirme yaptığı, edebiyatı başka amaçlar uğruna kullanmadığı ve önyargılardan uzaklaşabildiği sürece zevkini ve tercihini ortaya koya-

⁴¹ “*Tarihten Gelen Kültür ve İnsan, Zamanın Elinden Tutmak Üzerine Bir Küçük Sohbet*”, **Sorulara Cevaplar**, s. 86.

⁴² Age., agm., **Sorulara Cevaplar**, s. 85

⁴³ “*Düşünmek, Eleştirmek ve Eleştirilmek Bir İhtiyaçtır*”, **Bilgelerin Yolunda**, s. 109

⁴⁴ “*Zamanın Elinden Tutmak Üzerine Bir Küçük Sohbet*”, **Sorulara Cevaplar**, s. 86

bilir. Bununla birlikte “... edebiyat teorisi ve edebî tenkit alanlarında, daha özel şüphe ve merakların getireceği soru, izlenim ve yorumlara imkân tanımamayı estetik düşünüşten habersiz ilimperestlik kabul edip reddediyoruz”⁴⁵ diyen Sadık Tural, eleştiri ve teori dünyasını zenginleştirilebilmesi için eleştirmenin hürriyetinin önemini vurgular. Tenkitçi sezgileriyle hareket edebilme imkânına sahipken edebiyat tarihçisi böyle bir hürriyetten mahrumdur. Çünkü o, eserleri kendi adına değil, bir milleti temsilen değerlendirir. Sıcağı sıcağına eleştiri yapan eleştirmene göre edebiyat tarihçisinin en taze malzemesi kırk elli yıl öncesine aittir. Dolayısıyla hata yapmasını azaltacak geniş bir görüş alanına sahiptir. Ayrıca birden fazla eser arasında yaptığı mukayese faaliyeti onun başarılı eserleri fark etmesini kolaylaştıracaktır. Sadık Tural’a göre, ancak “*zekânın parlattığı, bilginin yönettiği, samimiyetin yücelttiği*” eleştiri faaliyetleri ve çalışmalarını tutarlı bir kavram-terim dizisiyle açıklayan, bir metot anlayışıyla temellendiren ve bu konudaki arayışlarını hala devam ettiren eleştirmenler edebiyat tarihine kaynaklık edebilirler.⁴⁶

Sadık Tural, ‘tenkit’ sahası içinde düşünebileceğimiz metin tahlilleri ve monografi çalışmalarını da edebiyat tarihçisini besleyen, rahatlatan, hata yapmasını azaltan çalışmalar olarak değerlendirir. ‘Monografi’yi, ‘*bir yazarın bütün eserlerine tahsis edilmiş olan edebî tenkit çalışmaları*’⁴⁷ şeklinde tanımlayan hocamız, “*şahıs, topluluk, akım, devir ve tesirler konularını işleyen çeşitli monografiler tamamlanmadan bir milletin edebiyat tarihini yazmanın imkânsız olduğunu*”⁴⁸ vurgular. Metin tahlilleri ise yakın okuma esasına dayandığı için bir edebî metni açıklayan (anlayan ve anlatan) en verimli inceleme yöntemidir. ‘Metin tahlili’ kavramını günümüzde, Doğu-İslam geleneğinde metin inceleme ve yorumlama tekniğinin adı olan ‘şerh’e karşılık olarak kullanıyoruz. Metni yargulamaktan ziyade metindeki güzellikleri ve anlam zenginliğini okuyucuyla paylaşmak isteğinden yola çıkması; metnin yalnızca anlam değeri üzerinde durarak okuyanın estetik zevkine müdahale etmemesi dolayısıyla bitaraf oluşu gibi özellikleri metin tahlilini edebî tenkitten ayırır. Metin tahlili çalışmaları, Ali Nihat Tarlan’ın ifadesiyle ‘*objektif, elle tutulur, gözle görülür*’ bilgiler sunduğu için hem edebiyat tenkidine bir basamak oluştururlar hem de edebiyat tarihine kaynaklık ederler. Metin tahlili çalışmalarında, bilhassa dil ve üslûp incelemelerinde teorik bilgilerin yetersiz oluşu, geçmişte

⁴⁵ “Edebiyat Sahasının İlimleşmesi Kavramlar ve Tarifler”, *Zamanın Elinden Tutmak*, s.45.

⁴⁶ “Düşünmek, Eleştirmek ve Eleştirilmek Bir İhtiyaçtır”, *Bilgelerin Yolunda*, s.109

⁴⁷ “Edebiyat Araştırmacılarının Meseleleri Üzerine”, *Sorulara Cevaplar*, s.137

⁴⁸ “Tahkiyemizin Dünyasından, Zeynep Kerman, 1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo Tercümelere”, *Zamanın Elinden Tutmak*, s.306

olduğu gibi bugün de Türk edebiyatının meselelerinden biri olarak karşımızdadır. “*Son yüz elli yıllık edebî hayatımızın, tür bilgisi, terimler ve tahlil metotları bakımından hâll edilmesi gereken birçok meselesi var*”⁴⁹ tespitinde bulunan Sadık Tural, edebî tenkidin sağlam bir edebiyat nazariyatı bilgisiyle yapılabileceğine işaret ederken tenkit çalışmalarının da yeni sorular üreterek edebiyat nazariyatını beslediği, bu alışverişin karşılıklı olduğu görüşündedir.⁵⁰ Türk Edebiyatının metin tahlilleri alanındaki teorik meselelerini dile getiren Hocamız, edebiyat nazariyatı ile metin tahlilleri arasında da aynı türden bir alışverişin mevcut olduğunu belirtir:

“Her ilgi alanı gibi edebiyat bilimi de sorularını oluşturarak metnini kavrayıp değerlendirmek istiyor. Bunun için metinler şerhi ve metin tahlili adı verilen işlemlerin, alanlarla ilgilenenlerin hepsinin kabulüne mahzar olmayı sağlayacak iyi seçilmiş suallere ihtiyacı vardır. Bu sorulardan bazıları genel -başka konular düşünülerek-, bazıları ise, sual yöneltilenin yapısından doğan özel sorulardır. Metin şerhi ve tahlilleri, bir taraftan edebiyat tarihine, diğer taraftan edebiyat nazariyesine malzeme hazırlar.

Metin tahlili, bazılarının sandığı ve liselerde ve bazı yüksek okullarda uygulandığı gibi, bir metni telaffuz hatalarından arıtılmış şekilde okuyup fonetik (ses bilgisi), sintaktik (söz dizimi) ve morfolojik (yapı bilgisi) bakımından inceleme anlamında bir dilbilgisi çalışması demek değildir. Dilbilgisi, olsa olsa, bir edebî, fikrî veya ilmî metni, bir kompozisyonu hakkında anlamaya yardımcı bir unsurdur. Bir edebiyat metnine yaklaşım, yine bir kısım kimselerin sandığı gibi, bağlı olduğu edebî türün gerektirdiği ara sualleri cevaplandırmak da değildir. Meselâ şiir için, sabit nazım şekliyle, vezin ve kafiyeye ile ilgili soruların cevaplandırılması; ana temanın tespiti ile her şey bitmiş midir? Bu ara cevaplar bir metnin gerektiği kadar değerlendirilmesini sağlayamazken yeterince kıymetlendirilmesine yetecek midir? Nesre ait türlerle ilgili bu türden ara sualler bulunduğunu biliyoruz. Dilbilgisinin suallerini dil ve üslûpla ilgili meraklar olarak metin tahlilinin sahasına sokuyoruz.

Metin şerhi ve tahlili, dilbilgisi dışında, tarih, din, ahlâk, felsefe, psikoloji, coğrafya, sosyoloji, ekonomi, etnoloji vb. gibi bilim dallarının ve bilgi alanlarının yardımına muhtaçtır. Bu yardımlarla genişleyen, zenginleşen edebiyat nazariyesi (edebiyat teorisi, geniş anlamda edebiyat bilgileri) ve edebî tenkit bilgi alanlarının getirdiği sorular, bir metni hakkında anlamayı ve değerlendirmeyi hazırlayabilecektir.”⁵¹

⁴⁹ “Zamanın Elinden Tutmak Münasebetiyle”, **Sorulara Cevaplar**, s.95.

⁵⁰ “Edebiyat Araştırmacılarının Meseleleri Üzerine”, *age.*, s.138

⁵¹ “Edebî Hadiseye Yaklaşma veya Yokuşu Tırmanmaya Hazırlık”, **Zamanın Elinden Tutmak**, s. 78-79.

Sadık Tural, edebiyat tarihi meselesindeki bu ciddî yaklaşımını “*Türk soylu halkların övüncü ve serveti olabilecek*” nitelikte eserler ortaya koyan “**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı**” projesine fikir babalığı ve başkanlık yaparak uygulama alanına geçirmiştir. Bu projenin en göz alıcı tarafı Türk Dünyasını kucaklayacak ölçekte ilk edebiyat tarihi projesi olmasıdır. “*Türk dünyasında din, mezhep, tarikat farklılaşması, komşu kültürlerin etkisi; rejim ve yönetim baskıları; dokuz ayrı alfabe kullanılmış olması gibi sebepler sonucunda edebî metinlerde de farklılaşma meydana gelmiştir*” tespitinde bulunan Sayın Tural, gelecek nesillere ortak değerlerin aktarılmasını bir zorunluluk olarak görmekte ve projenin amacını şöyle özetlemektedir: “*Bu farklılıkların üzerine çıkan, benzeştirici ve bütünleştirici özellik taşıyan ve orijinalite ifade eden eserlerin derlenip incelenmesi suretiyle Türk Ata'nın çocuklarının dili zevkli kullanımını göstermek.*” 20’yi aşkın Türk Devlet ve topluluğunda değişik lehçelerde teşekkül etmiş edebî metinler ve şahsiyetler üzerinde, Türk dilinin konuşulduğu geniş bir coğrafyada yaşayan ve kendi alanlarında uzman olan 120 civarında yazarın, aktarma, uygunlaştırma, akademik ve teknik denetim faaliyetlerini kapsayan yaklaşık on yıllık bir gayreti sonucunda oluşan bu anıt eser, *Dünya Türklerinin Kültür Köprüsü kimliğiyle* Türk Dünyası Edebiyat Tarihi (9 cilt), Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi (8 cilt), Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü”(6 cilt) Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi” (8 cilt) olmak üzere dört ayrı kategoride, Yüksek Kurum’un bağlı kuruluşu Atatürk Kültür Merkezi’nin bir yayımı olarak hizmete sunulmuştur (2007). Bu eserin bir özelliği de Türk soylu halkların edebiyatlarındaki ortak motif ve temayülleri açığa çıkaracak bir metotla hazırlanmış olmasıdır. Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü’nü oluşturan kavram ve terimler yediye yakın Türk lehçesindeki karşılıklarıyla verilmiştir. Türk Dünyası Ortak **Edebiyatı Metinleri Antolojisi**’nin de edebî tür esasına göre tertip edilmesi varolan kültür birliğini gösterme amacına hizmet etmektedir.

Sayın Tural, **Bilgelerin Yolunda** adlı eserine “*Bir ülkedeki yerli, millî ve özgüven duygusuna dayalı fikir, sanat ve bilimin yeşermesi, serpilip büyümesi, zenginleşip zenginleştirmesi için tanıtım, tahlil ve eleştiriye ihtiyaç vardır. Bu yapılmaz ise tercüme, adaptasyon ve intihal bilim, sanat ve fikir dünyasını biçimlendirir*” sözleriyle başlar. Akademisyen eleştirmenlerimiz arasında yer alan hocamızın fikrî ve edebî araştırmaları bizzat kendilerinin de ifadeleriyle hem edebiyat nazariyatını, hem edebiyat tarihini, hem de edebî tenkidi destekler niteliktedir. Fethi Naci bir yazısında, “*Bütün eleştirmenler için eleştiri ikincil bir iştir. Eleştirmenler, ekmek parası ka-*

zanmak için bütün gün çalıştıktan sonra ancak boş zamanlarını eleştiriye ayırabiliyorlar. Bunun için de fazla verimli olamıyorlar. Umudum, ekmek paralarını 'edebiyat'tan kazanan üniversite öğretim üyelerinde" diyor.

Hemen hemen edebiyatın bütün türlerini kapsayan, Türk dünyasını da kucaklamak suretiyle bir kısmıyla dostluk kurduğu şahsiyetler ve eserleri merkeze alan ve yukarıda bahsedilen edebî ilkeler ışığında onlara yaklaşan Sayın Tural, bu alanda üzerine düşeni yapmıştır. Edebiyat bahçesinden derlenen bu yazılar, edebiyatın gülleri yanında papatyalarını da ihmal etmeyen bir özenle seçilmiştir. *Cemiyet adına eserleri kendi şuur süzgecinden geçirerek* okurlarla paylaşan Sadık Tural'a Türk kültürünün ve Türk edebiyatının öğrenciliğini bir meslek olarak benimsemiş herkes teşekkür borçludur.

